

Piaseczno

OBIEKTY ZABYTKOWE W PIASECZNIE O HISTORII I PRZYSZŁOŚCI

Podsumowanie prac badawczych
prowadzonych w 2018 roku na terenie
Parku im. Książąt Mazowieckich w Piasecznie

Wydawnictwo pokonferencyjne

SPIS TREŚCI:

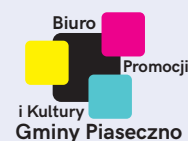
Wstęp	3
mgr inż., inż. arch. Piotr Kalbarczyk Gminna Ewidencja Zabytków w Piasecznie	4
mgr Andrzej Gałkowski, współpraca Sebastian Bryciński Pałac myśliwski dla Augusta III Wettyna oraz jego pobyty w Piasecznie na podstawie kwerendy w zbiorach drezdeńskich	7
mgr inż. Dorota Pape Przemiany kompozycyjno-przestrzenne terenu dzisiejszego parku w Piasecznie od czasów saskich do II wojny światowej	14
dr inż. arch. Marek Barański, mgr inż. arch. Paweł Kinsner Dworek starosty piaseczyńskiego w Piasecznie-Chyliczkach – „Poniatówka”	20
dr inż. arch. Marek Barański, mgr inż. arch. Paweł Kinsner Adaptacja dworku starosty piaseczyńskiego wykonana w latach 90. XIX w. przez hrabiankę Cecylię Plater-Zyberk	24
mgr Krystyna Kraśniewska Figura kobieca – „Fortuna”, dworek „Poniatówka” w Piasecznie	27

WSTĘP

W 2018 r. na terenie Parku im. Książąt Mazowieckich w Piasecznie przeprowadzone zostały bezinwazyjne badania archeologiczne oraz badania historyczno-architektoniczne zlecone przez Starostwo Powiatowe w Piasecznie oraz gminę Piaseczno. Objęły one teren parku oraz zabytkowy dworek – „Poniatówkę”. Badania przyniosły interesujące, istotne dla historii miasta ustalenia.

20 września 2018 r. Centrum Kultury w Piasecznie wraz z gminą Piaseczno, we współpracy z Powiatem Piaseczyńskim i Piaseczyńskim Klubem Poszukiwaczy Historii, zorganizowało konferencję „Obiekty zabytkowe w Piasecznie. O historii i przyszłości”, której celem było zapoznanie mieszkańców z wynikami przeprowadzonych badań, przybliżenie historii obiektów zabytkowych, zapoznanie z działaniami prowadzonymi na rzecz zabytków oraz planami na wykorzystanie ich w przyszłości. Wydarzenie to zostało objęte patronatem Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018.

Niniejsze wydawnictwo zawiera wybrane referaty wygłoszone podczas zorganizowanej konferencji.

GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW W PIASECZNO

Jak wygląda sprawa Gminnej Ewidencji Zabytków w Piasecznie?

Prace nad samym przygotowaniem Gminnej Ewidencji Zabytków (dalej GEZ¹) trwały przez kilka lat, jeśli chodzi o rzetelne gromadzenie danych i analizę materiałów. Po nawiązaniu w 2015 r. ścisłej współpracy z przedstawicielami Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków² (dalej MWKZ) udało się zinventaryzować do postaci cyfrowej obiekty na terenie gminy oraz wprowadzić w 2016 r. GEZ odpowiednim zarządzeniem Burmistrza Miasta i Gminy Piaseczno. GEZ udostępniono poprzez punktowe wskazanie na mapie zabytków na obszarze gminy Piaseczno z całodobowym dostępem on-line i odnośnikami do dokumentów. Karty adresowe w postaci plików PDF³ (zawierających na dwóch stronach A4 najważniejsze informacje o zabytku) są intuicyjnym, bezpłatnym i prostym w obsłudze narzędziem dla mieszkańców i urzędników.

Jak usprawniono dostęp do informacji?

Posiadając wdrożone współczesne rozwiązania technologiczne w formie m.in. portalu SIP (www.piaseczno.e-mapa.net), udało się w 2016 r. udostępnić szczegółowe informacje o obiektach zabytkowych w gminie Piaseczno – cyfrową formę⁴ GEZ, początkowo na próbę z funkcją interakcji jednokierunkowej⁵.

Dla GEZ istnieje możliwość wyszukiwania kart adresowych⁶ obiektów zabytkowych po wyborze listy lub bezpośrednio z mapy, gdzie automatycznie wyświetlają się ikony. Symbolicznie został wprowadzony podział

¹ GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków – zgodnie z zarządzeniem nr UiA.0050.1.2016 Burmistrza Miasta i Gminy Piaseczno z dnia 25 lutego 2016 r. oraz z zarządzeniem nr UiA.0050.1.2016 z dnia 7 kwietnia 2016 r. w sprawie wyłączenia obiektu z Gminnej Ewidencji Zabytków.

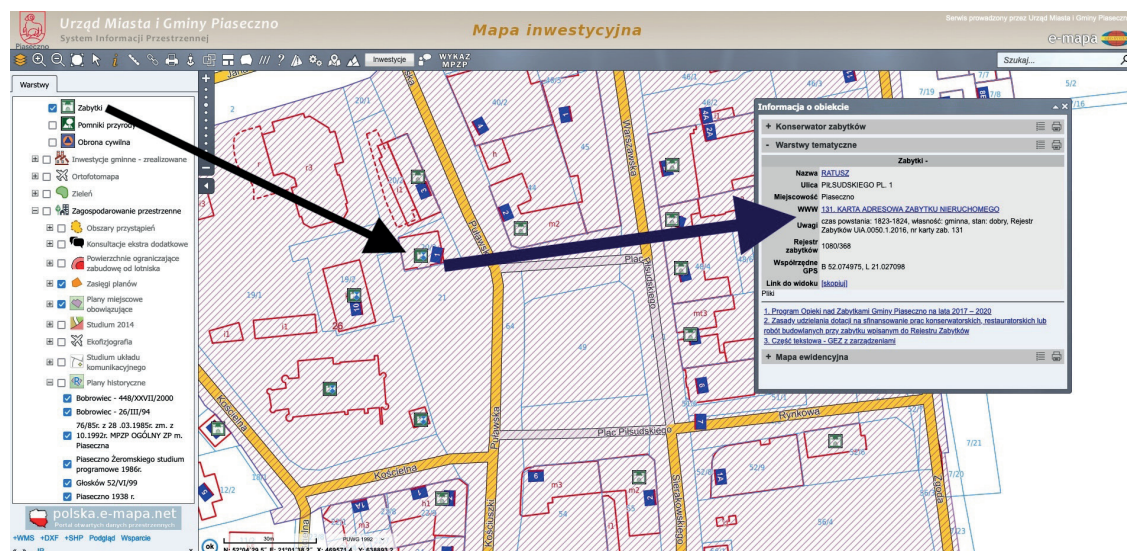
² Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie; informacje teleadresowe: ul. Nowy Świat 18/20, 00-373 Warszawa, kontakt telefoniczny: 22 443 04 00.

³ Standard PDF (Portable Document Format).

⁴ Dotyczy rozszerzenia liczby warstw w celu budowy przydatnej w praktyce bazy danych przestrzennych, z których będą korzystali pracownicy urzędu oraz mieszkańcy gminy i inni interesanci.

⁵ Interakcja jednokierunkowa – możliwość pobrania formularzy czy innych dokumentów w formacie np. PDF.

⁶ Karta adresowa – przypisana do zabytku karta z najważniejszymi informacjami dotyczącymi zabytku, usystematyzowanymi zgodnie z wytycznymi konserwatora.

Ilustracja 1 Przykład obiektu zabytkowego „Ratusz” – po kliknięciu na ikonę białego zamka na zielonym tle wraz z tarczą pojawia się informacja o obiekcie wraz z odnośnikami do plików PDF (karty adresowe zabytku), które zawierają szczegółowe informacje o obiekcie

na obiekty w rejestrze zabytków⁷ oraz na te tylko z GEZ, który odnosi się do obowiązujących dokumentów (np. dotyczących zasad udzielania dotacji). Użytkownicy szczególnie cenią sobie możliwość szybkiej lokalizacji na portalu mapowym oraz bezpośredni dostęp do informacji przypisanych do zaznaczonego elementu. Atutem wdrożonego rozwiązania jest to, że działa ono w bardzo prosty i przyjazny sposób.

Czemu służy takie rozwiązanie?

Najlepszym przykładem jest w sytuacja, w której osoba zainteresowana pragnie kupić np. budynek. Zanim go kupi, chciałaby mieć już pogląd, co to za obiekt i – jeśli jest stary – czy będzie musiała uzgadniać przebudowę z konserwatorem zabytków. Dzięki rozwiązaniom zastosowanym na portalu SIP gminy Piaseczno (<http://piaseczno.e-mapa.net/>) każda osoba z dostępem do Internetu może to sprawdzić w kilka sekund, bez zbędnego wysiłku. Oprócz mieszkańców z tego niezwykle przyjaznego rozwiązania korzystają m.in. pracownicy Starostwa Powiatowego w Piasecznie, do którego wpływają wnioski o wydanie decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę.

Umieszczenie takich danych oraz dbanie o ich aktualizację spotkało się z dużym pozytywnym odzewem mieszkańców oraz MWKZ, ze względu na zauważalne dobre praktyki w nowoczesnej formie ochrony i popularyzacji zabytków nieruchomych na terenie gminy Piaseczno.

⁷ Najbardziej powszechną formą ochrony zabytków jest rejestr zabytków. Wojewódzki Konserwator Zabytków z urzędu bądź na wniosek strony – właściciela lub użytkownika obiektu – rozpoczyna procedurę wpisu. W etapie przygotowawczym gromadzone są informacje i materiały dokumentacyjne (m.in. dokonuje się oględzin obiektu), mające potwierdzić wartość danego obiektu dla dziedzictwa narodowego. Całe postępowanie zakończone jest wydaniem przez WKZ decyzji, która – o ile strony nie wniosą sprzeciwu czy uwag – nabiera mocy prawnej. Wówczas to zabytek otrzymuje numer rejestru zgodny z kolejnym zapisem w księdze rejestru zabytków (źródło: http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/).

131 KARTA ADRESOWA ZABYTKU NIERUCHOMEGO			
1. Nazwa	2. Czas powstania	3. Miejscowość	4. Adres
RATUSZ	1823-1824	PIASECZNO	PIŁSUDSKIEGO PL. 1
11.1 Materiały graficzne	11.2 Materiały graficzne	5. Oznaczenie w ewidencji gruntów i budynków	6. Przysiębnictwo administracyjne
		26/3 obr. 26	Współdzielca: mazowieckie
11.3 Materiały graficzne	11.4 Materiały graficzne	7. Właściciel	8. Stan
		Gmina: Piaseczno	dobry
		9. Forma ochrony	10. Opracowanie
		Gmina Ewidencja Zabytków Rejestr Zabytków	Urząd Miasta i Gminy Piaseczno Wydział Urbanistyki i Architektury (październik 2015 r.)

Ilustracja 2 Widok poglądowy na kartę adresową zabytku nieruchomego nr 131, strona A i B

Czy istnieje jakaś forma wsparcia finansowego do renowacji zabytków?

Należy zaznaczyć, że już w 2017 r. Rada Miejska w Piasecznie uchwałą⁸ określiła zasady udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie gminy Piaseczno. Następnie dnia 17 października 2018 r. Rada Miejska w Piasecznie przyjęła uchwałę nr 1597/LII/2018⁹ rozszerzającą dofinansowania o obiekty znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków. Działanie to wpisuje się w „Program Opieki nad Zabytkami gminy Piaseczno na lata 2017–2020”¹⁰. W ramach „Celu Strategicznego 2” ujęte są działania mające na celu wykorzystanie środków finansowych miasta i gminy Piaseczno do poprawy stanu substancji zabytkowej obiektów należących do gminy, jak też dofinansowanie¹¹ prac remontowych/restauracyjnych wykonywanych przez właścicieli w obiektach (nienależących do gminy Piaseczno) wpisanych do rejestru zabytków oraz w miarę możliwości, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, dotyczącymi dofinansowania GEZ.

Podsumowując

Powyższe działania mają pozytywny charakter praktycznej ochrony i opieki nad zabytkami w gminie Piaseczno. Podstawą jest bezpłatne udostępnienie on-line publicznie istotnych informacji dla inwestorów, właścicieli, urzędników i mieszkańców w zakresie GEZ. Drugim istotnym punktem jest wsparcie finansowe ze strony gminy Piaseczno w kierunku prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych. Gdy te dwa warunki są spełnione, pozwala to realnie oraz bezpośrednio wspierać mieszkańców i chronić tożsamość lokalną w sposób spójny.

⁸ Uchwała nr 997/XXXV/2017 z dnia 14 czerwca 2017 r.

⁹ Uchwała nr 1597/LII/2018 Rady Miejskiej w Piasecznie z dnia 17 października 2018 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, znajdujących się na terenie gminy Piaseczno.

¹⁰ Uchwała nr 924/XXXIII/2017 Rady Miejskiej w Piasecznie z dnia 19 kwietnia 2017 r. w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Piaseczno na lata 2017–2020.

¹¹ Jako organ doradczy burmistrz powołał Komisję Opieki nad Zabytkami zarządzeniem nr UiA.0050.2.2017 z dnia 28 sierpnia 2017 r.

PAŁAC MYŚLIWSKI DLA AUGUSTA III WETTYNA ORAZ JEGO POBYTY W PIASECZNIE NA PODSTAWIE KWERENDY W ZBIORACH DREZDEŃSKICH

W latach 60. i 70. ubiegłego stulecia powstał spór pomiędzy niemieckim badaczem architektury saskiej Walterem Hentschlem a polskim historykiem Tadeuszem Lalikiem, autorem monografii o Piasecznie. Ten pierwszy przypisywał budowę pałacu w Piasecznie Henrykowi von Brühlowi¹, ten drugi zaś – Aleksandrowi Józefowi Sułkowskiemu². Dokładna kwerenda zbiorów drezdeńskich, przeprowadzona przez autora niniejszej publikacji, rozwiązała ten spór i niezbicie dowiodła, że w Piasecznie w tym samym miejscu, jeden po

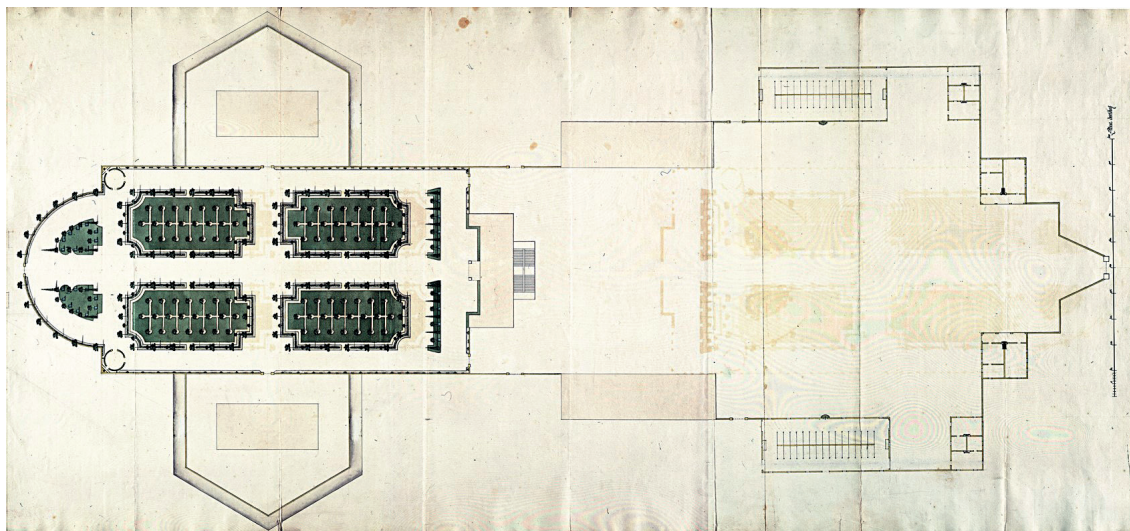

Ilustracja 1 Pawilon (das Lustpalais) z Kampamentu Czerniakowskiego przeniesiony z Królikarni do Piaseczna, fragment obrazu Samuela Mocka „Kampament Czerniakowski” ze zbiorów Zamku Królewskiego w Warszawie

Ilustracja 2 Fasada pałacu myśliwskiego (brak oficyn – pierwszy projekt) – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

¹ Henryk von Brühl - starosta piaseczyński w latach 1748–1763, premier-minister rządu saskiego w latach 1738–1763.

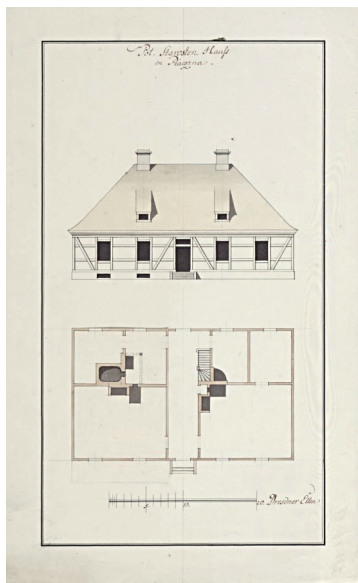
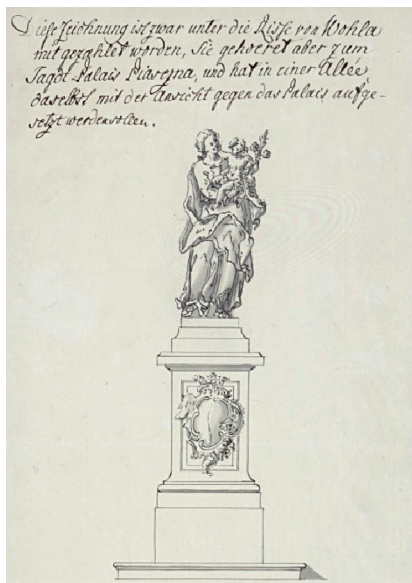
² Aleksander Józef Sułkowski - starosta piaseczyński w latach 1729–1748, premier-minister rządu saskiego w latach 1733–1738.

Ilustracja 3 Ogród do zabaw myśliwskich wraz z pawilonem myśliwskim, wzniesiony w latach 1735–1736 (przeniesiony z Królikarni); od strony zachodniej i wschodniej ogrodu wolier dla ptaków, na północ od pawilonu osiowo ustawione dwa budynki gospodarcze, dwie stajnie oraz kordegardy – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

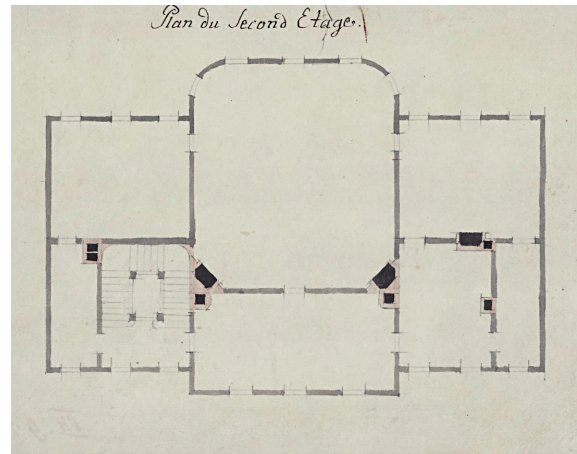
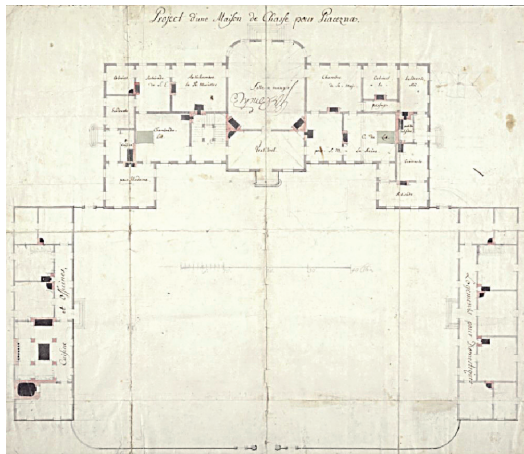
drugim, zostały zbudowane dwa pałace – *das Lustpalais* wzniesiony w 1735–1736 przez Aleksandra Józefa Sułkowskiego oraz *das Jagdpalais* zbudowany w latach 1748–1750 przez Henryka von Brühla.

W 1729 r. starostą piaseczyńskim zostaje Aleksander Józef Sułkowski, łowczy nadworny litewski, najbliższy przyjaciel i faworyt następcy tronu, królewicza Fryderyka Augusta II, późniejszego króla Augusta III Wetyna. Po śmierci Augusta II Mocnego w 1733 r. Sułkowski walnie przyczynia się do elekcji Augusta III Wetyna, zostaje pierwszym ministrem rządu saskiego, kawalerem Orderu Orła Białego, generałem saskiej piechoty

Ilustracja 4 Projekt rzeźby św. Józefa z dzieciątkiem i lilią, która miała stanąć naprzeciw pałacu na skrzyżowaniu ulic Królewskie Lipy i Młynarskiej, cieniowania identyczne jak w projekcie rzeźby Flory z Ogrodu Saskiego w Warszawie autorstwa Johanna Georga Plerscha; prawdopodobna atrybucja Johann Georg Plersch – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

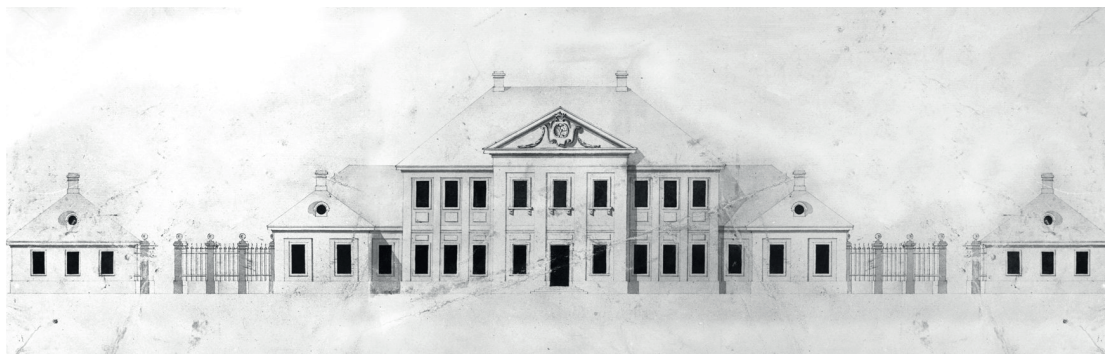
Ilustracja 5 Dom Starosty w Piasznie wzniesiony w latach 1748–1750, na piwnicach którego powstała „Poniatówka” – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

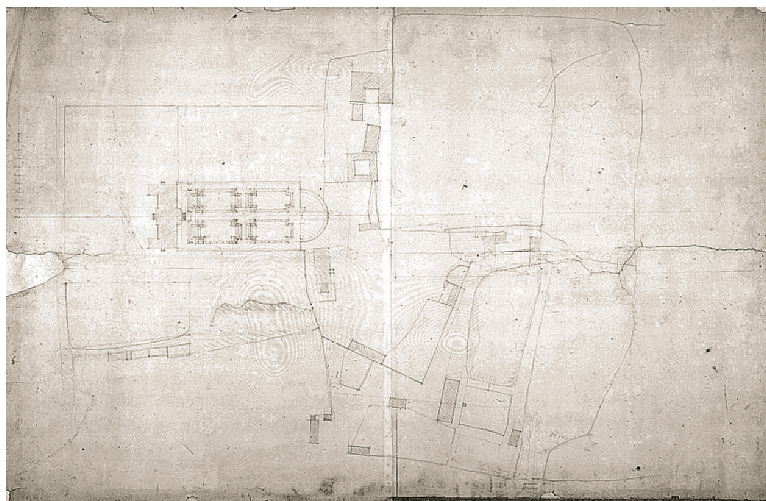
Ilustracja 6 Plan parteru pałacu myśliwskiego wraz z dwiema oficynami, z uwidocznionymi komnatami królewskimi po stronie prawej (brak jeszcze kordegard), z podpisem Henryka von Brühla; widoczne charakterystyczne zaokrąglenie od strony parku, stanowiące rzut półokrągłego ryzalitu ogrodowego podobnego do ryzalitu ogrodowego Nowego Zamku w Grodnie oraz ryzalitu środkowego od strony Wisły Zamku Królewskiego w Warszawie tego samego architekta – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

Ilustracja 7 Plan piętra pałacu myśliwskiego – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

oraz uzyskuje tytuł hrabiego, stając się drugą po królu osobą w państwie. Jest szczodry dla swojego starostwa, w roku 1736 remontuje kościół w Piasecznie, angażując do tego celu wybitnego saskiego architekta królewskiego Karola Fryderyka Pöppelmann'a oraz fundując zachowane do naszych czasów ołtarz, ambonę, chrzcielnicę i figurę św. Jana Nepomucena, które to możemy podziwiać w kościele św. Anny jako bezcenne zabytki architektury i sztuki saskiej w Piasecznie. Minister dzieli z królem pasję do myślistwa i organizuje mu polowania wokół Warszawy. W latach 1735–1736 Sułkowski nabywa w drodze wymiany z miastem Piasecznem grunta, na których przygotowuje dla króla Augusta III Wettyna ogród do zabaw myśliwskich (zwierzy-niec) wraz z okazałym drewnianym pawilonem myśliwskim (*das Lustpalais*). Jest to działka, na której dziś stoją budynki starostwa oraz biblioteki powiatowej wraz z częścią przylegającego do niej parku. Z uwagi na brak czasu starosta rozbiera i transportuje ów pawilon z Królikarni, z miejsca, w którym w 1732 r. odbył

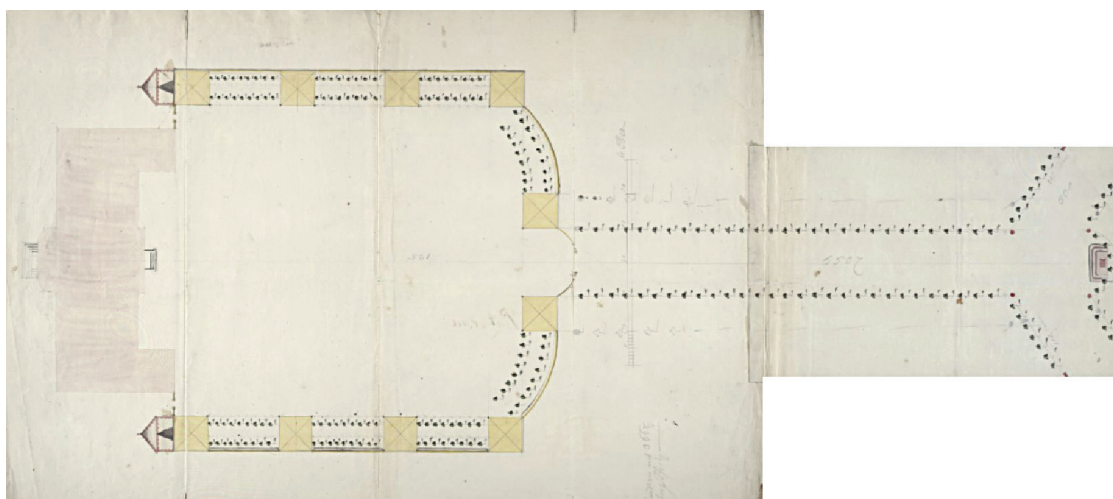

Ilustracja 8 Pałac myśliwski z dwiema szerszymi oficynami oraz z dwiema kordegardami, które nakładają się z poszerzeniami głównego korpusu pałacu, większa odległość pomiędzy głównym korpusem a oficynami niż w poprzednim planie – rekonstrukcja własna na podstawie przerysu z Gabinetu Rycin BUW

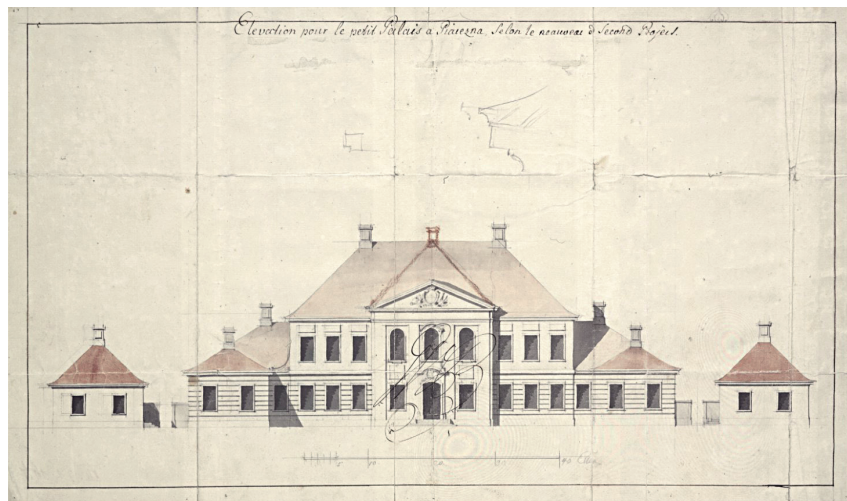
Ilustracja 9 Najwcześniejszy plan miasta Piaseczna z 1748–1750 roku z widocznym projektowanym pałacem wraz z ogrodem, stawem piaseczyńskim (dziś skwer Kisiela) oraz budynkiem w kształcie podkowy – prawdopodobnie dworem piaseczyńskim odbudowanym po potopie szwedzkim lub po wielkiej wojnie północnej, w którym prawdopodobnie nocował król w kwietniu 1736 roku; w części północnej ogrodu od strony pałacu w osi pałacu widoczne schody do parku oraz tarasy parkowe prowadzące do parterów – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

się wielki Kampament Czerniakowski (rewia wojsk polsko-saskich). Pierwsze udokumentowane polowanie Augusta III Wettyna w Piasecznie ma miejsce 25 czerwca 1735 r. Niecały rok później, 12 kwietnia 1736 r., Jego Wysokość król August III Wettyn wraz z kilkunastoosobową świtą senatorów i ministrów przyjeżdża do piaseczyńskiego zwierzyńca, aby polować na głuszcze w czasie ich godów, odbywających się właśnie w kwietniu. Szczególną pasją myśliwską króla były właśnie doroczne polowania na głuszcze – ptaki łowne, których nazwa pochodzi od tego, iż głuchną one na kilka sekund w czasie śpiewów godowych. Nazajutrz, 13 kwietnia król ponownie przybywa do Piaseczna wraz najbliższymi ministrami, aby kontynuować polowanie, i zostaje tu na noc. Najprawdopodobniej jest goszczony przez starostę we dworze piaseczyńskim, odbudowanym po potopie szwedzkim, a może i po wielkiej wojnie północnej z lat 1700–1721 (uwidocznionym jako budynek w kształcie podkowy na planie miasta Piaseczna z roku 1748). 4 czerwca 1736 r. dochodzi do ponownej

Ilustracja 10 Rzut pałacu myśliwskiego z dziesięcioma namiotami zamiast oficyn oraz aleją pałacową z postumentem na rzeźbę św. Józefa z dzieciątkiem i lilią (pierwszy projekt) – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

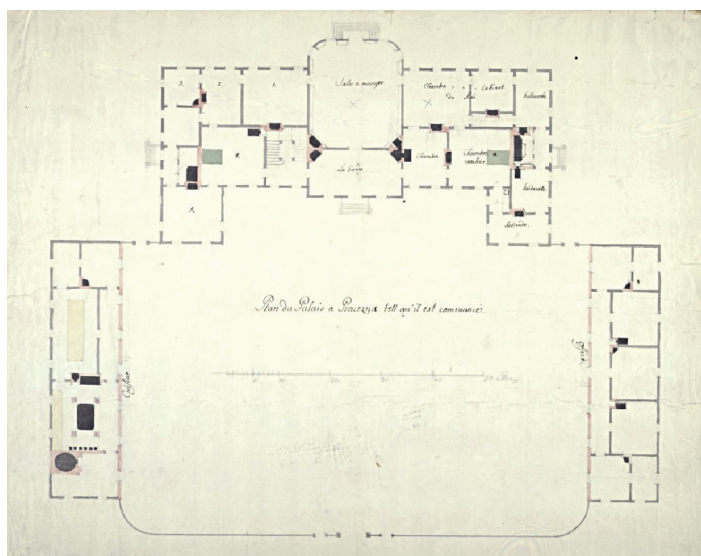
Ilustracja 11 Pałac myśliwski (das Jagdpalais) z dwiema oficynami, zbudowany w latach 1748–1750, z podpisem Henryka von Brühla i korektami naniesionymi albo ręką królewską, albo ręką Brühla – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

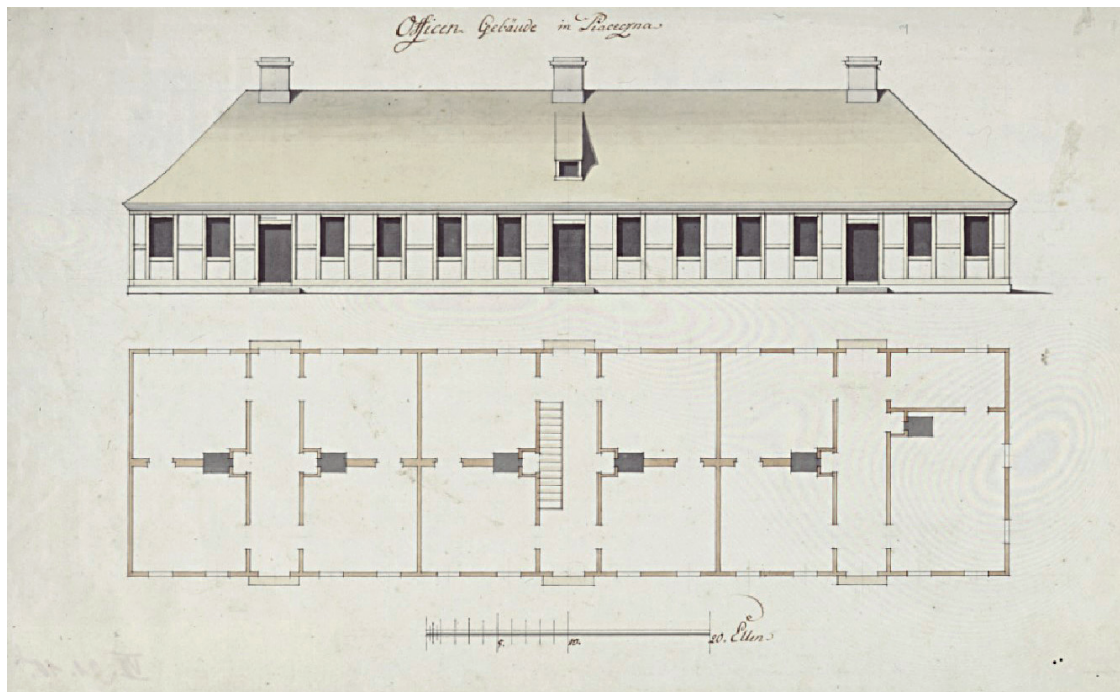

konsekracji kościoła w Piesznicy, a starosta wydaje z tej okazji bankiet w pawilonie myśliwskim dla zaproszonych magnatów. Król jest nieobecny z powodu choroby. 19 czerwca 1736 r. król wraz z królową Marią Józefą ponownie poluje w Piesznicy na głuszcę i cietrzewie. Jest podejmowany przez starostę obiadem, po którym odbywają się tańce przy dźwiękach suity. Wieczór wieńczy trzykrotne salwy z moździerza oraz toasty za zdrowie. W 1738 r. Aleksander Józef Sułkowski wskutek intryg ministra Henryka von Brühla zostaje zdymisjonowany ze wszystkich saskich urzędów. Już nigdy nie spotka monarchy... Osiada w Rydzynie i Lesznie, kupuje też Księstwo Bielskie, uzyskując tytuł księcia i dając początek ordynacji Sułkowskich.

W 1748 r. starostą pieszczyńskim zostaje następca Sułkowskiego w rządzie saskim, pierwszy minister Henryk von Brühl. W latach 1748–1750 na tym samym miejscu, gdzie stał pawilon myśliwski w Piesznicy, angażując tego samego architekta Karola Fryderyka Pöppelmann, wznosi on za fundusze królewskie okazały

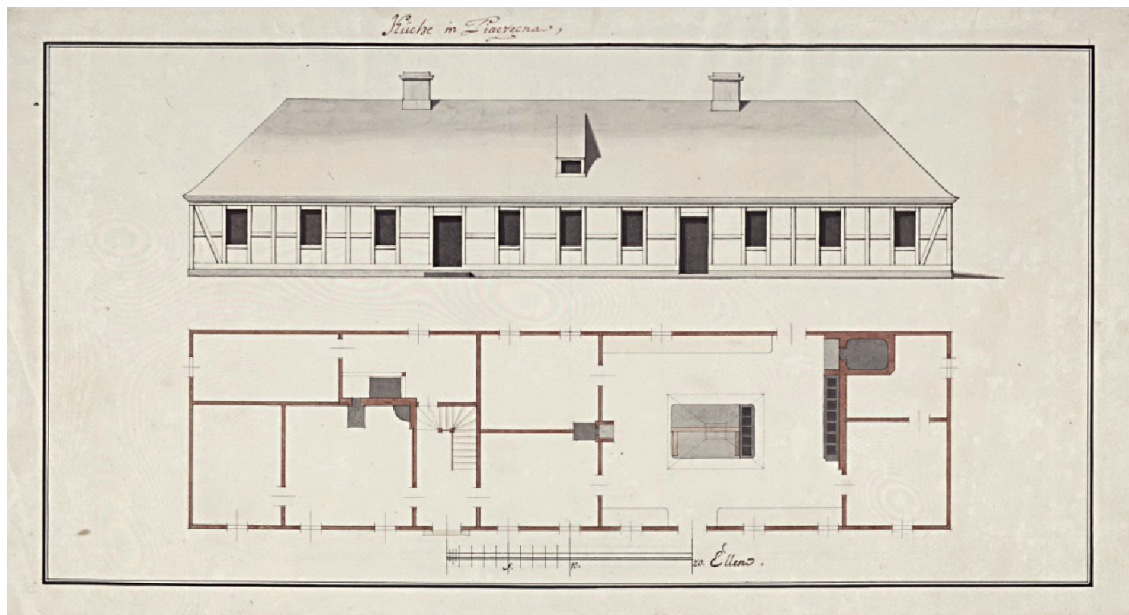
Ilustracja 12 Rzut pałacu myśliwskiego wraz z oficynami opracowany po rozpoczęciu budowy (drugi projekt) – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

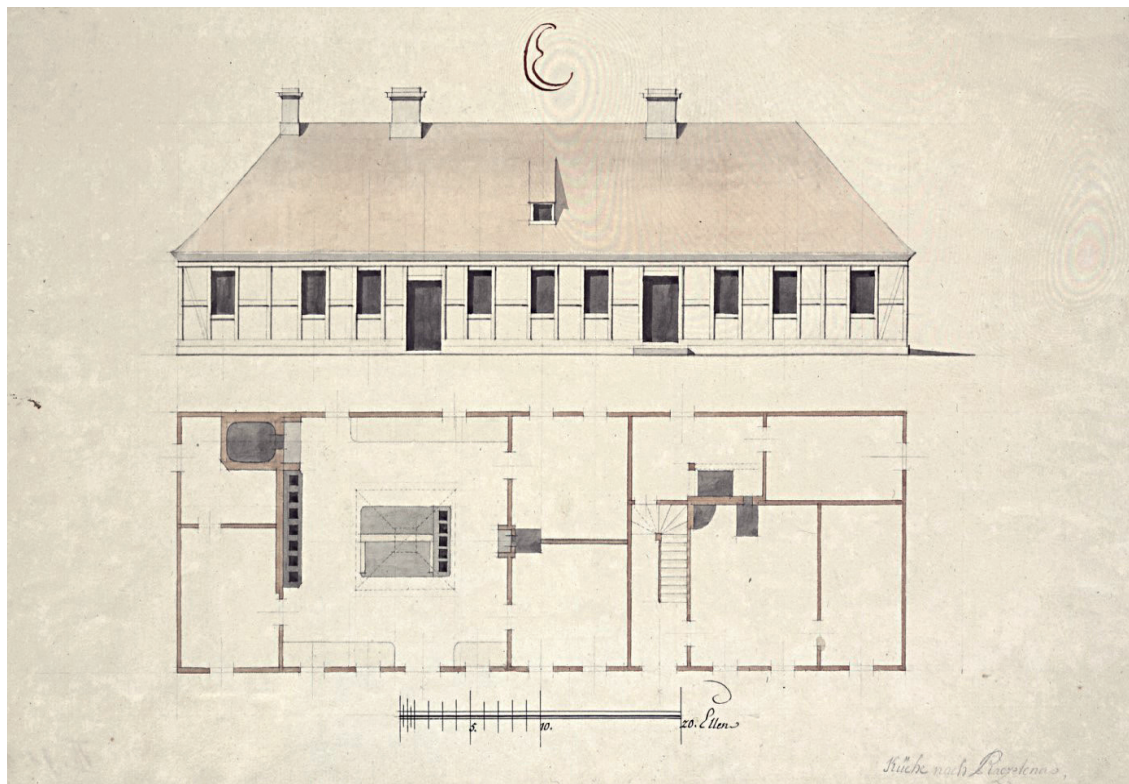

Ilustracja 13 Oficyna dla służby stojąca od strony zachodniej na dziedzińcu pałacowym w Pieszcynie – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

pałac myśliwski dla Augusta III Wettyna, z komnatami królewskimi dla króla i królowej (*das Jagdpalais*). Królowa Maria Józefa planuje postawienie rzeźby św. Józefa z dzieciątkiem i lilią naprzeciw pałacowi. Równocześnie Brühl buduje w parku Dom Starosty w miejscu, gdzie dziś stoi „Poniatówka” (jej piwnice są pozostałością po Domu Starosty). W Pieszcynie tworzy się barokowe założenie architektoniczno-urbanistyczne składające się z przebudowanego na styl barokowy kościoła, pałacu myśliwskiego, Domu Starosty wraz z folwarkiem i parku ze zwierzyńcem oraz ratusza. Po obu stronach pałacu są dwie oficyny oraz dwie kwadratowe kordegardy dla lejbkompunii (gwardia przyboczna). W 1759 r. starościna piesczyńska hrabina Brühl nabywa grunty pod aleję pałacową (dziś ulica Królewskie Lipy). W 1763 r. po śmierci króla i jego ministra Brühla kontrakt na starostwo piesczyńskie podpisuje ówczesny kandydat na króla, hetman wielki koronny Jan Klemens Branicki. W maju 1764 r. pałac piesczyński gości zwolenników Jana Klemensa Branickiego, który opuszcza wówczas Warszawę, manifestując w ten sposób swój sprzeciw wobec sejmu konwokacyjnego. W 1765 r. starostą zostaje Mikołaj Piaskowski, szambelan królewski, podkomorzy krzemieniecki. W 1774 r. starostwo przechodzi w ręce kamerdynera króla Stanisława Augusta Poniatowskiego – Franciszka Ryxa, który był ostatnim starostą piesczyńskim w I Rzeczypospolitej. W tym samym roku poseł kurlandzki Christian Wilhelm Zugehoer nabywa pałac wraz z folwarkiem i wsią Chyliczki. W 1777 r. pałac gości posła tureckiego Numan-beja. W czasie insurekcji kościuszkowskiej w 1794 r. pałac zostaje spalony. W roku 2018, w 270. rocznicę rozpoczęcia budowy pałacu, Piesczyński Klub Poszukiwaczy Historii za pośrednictwem Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków czyni starania, aby odsłonić fundamenty pałacu myśliwskiego Augusta III Wettyna dla mieszkańców Pieszczy.

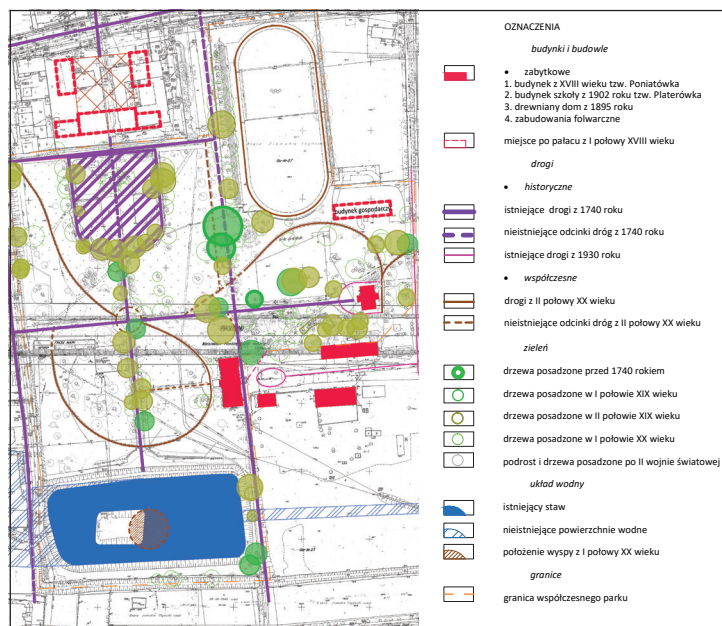
Ilustracja 14 Oficyna kuchenna stojąca od strony wschodniej na dziedzińcu pałacowym w Piasiecznie wraz z mieszkaniem dla burgrabiego pałacu (pierwszy projekt) – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

Ilustracja 15 Oficyna kuchenna w Piasiecznie sygnowana (księżyc) przez współpracownika Karola Fryderyka Pöppelmann – Johanna Martina Walthera (drugi projekt) – oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

PRZEMIANY KOMPOZYCYJNO-PRZESTRZENNE TERENU DZISIEJSZEGO PARKU W PIASECZNIE OD CZASÓW SASKICH DO II WOJNY ŚWIATOWEJ

Wykonana w 2015 r. analiza historyczna do „Projektu rewitalizacji Parku Miejskiego w Piasecznie”¹ wykazała, że na terenie miasta i parku do dnia dzisiejszego zachowały się bardzo wyraźne ślady letniej rezydencji króla Augusta III Sasa. Dotychczasowe informacje i opracowania dotyczyły jedynie rysu historycznego, natomiast nikt nie podjął się rozpoznania przestrzennego. Po przeanalizowaniu opisów rezydencji zamieszczonych w lustracjach skarbowych z lat 1765, 1774 i 1789² oraz analizie planu miasta Piaseczna z 1780 r.³

Ilustracja 1 Analizy historyczne do projektu rewitalizacji parku

¹ „Projekt rewitalizacji Parku Miejskiego w Piasecznie” z 2015 r. wykonany przez mgr inż. Dorotę Pape w Pracowni Projektowania Przestrzennego.

² Lustracje skarbowe z lat 1765, 1774 i 1789. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.

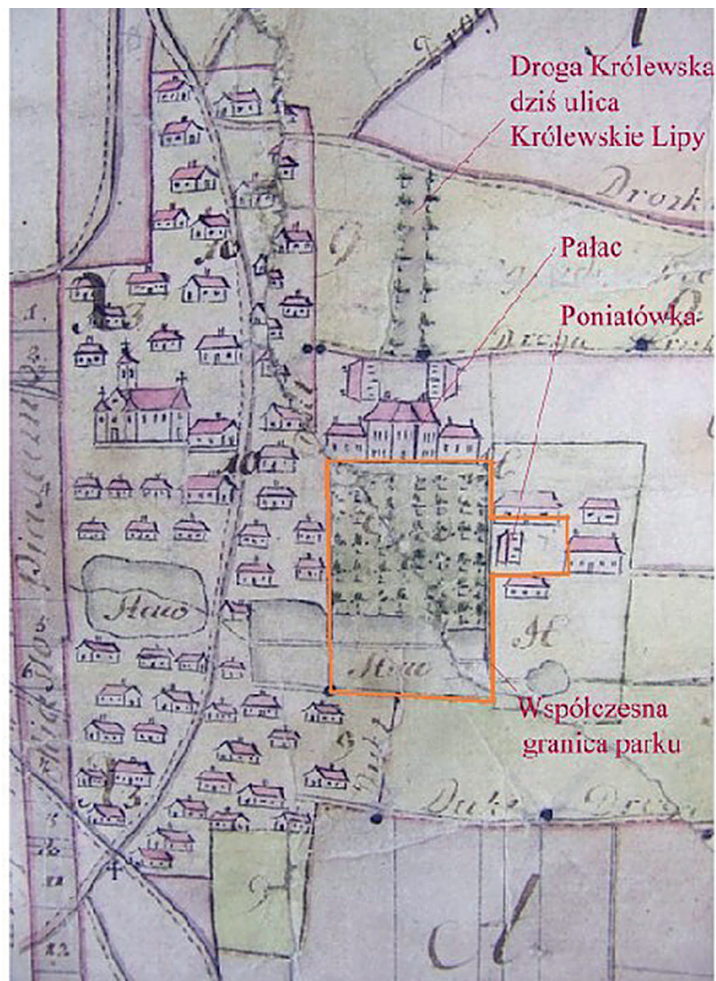
³ Plan miasta Piaseczna z 1780 r., sporządzony w 1777 r. przez geometrę przysięgłego Jego Królewskiej Mości Antoniego Bojanowicza. Archiwum Państwowe w Warszawie. Oddział w Grodzisku Mazowieckim, Akta Miasta Piaseczna – kartografia.

okazało się, że dzisiejszy układ ulic miejskich, a także ścieżek parkowych odpowiada barokowemu założeniu z I połowy XVIII w.

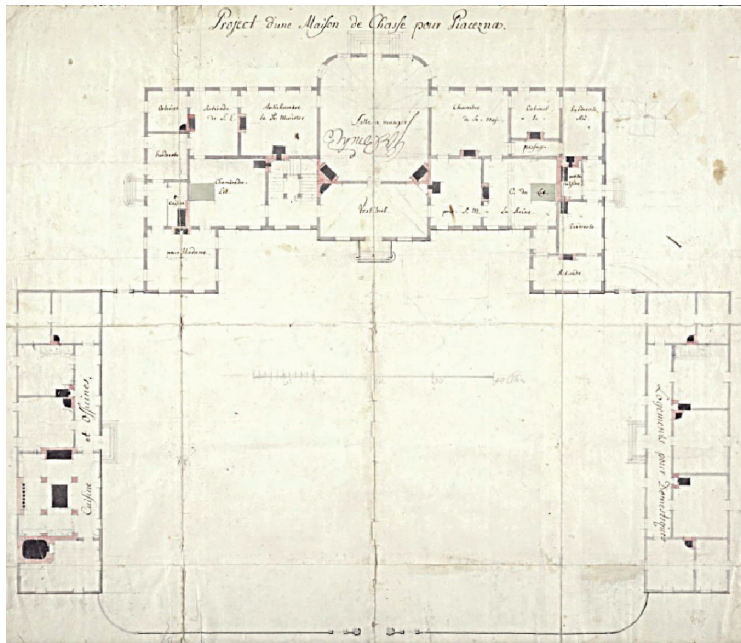
Cechą charakterystyczną barokowych rezydencji była lokalizacja głównych elementów kompozycyjnych założenia wzdłuż osi symetrii wspólnej dla pałacu i ogrodu. Początek stanowiła aleja wjazdowa. Na dziedziniec piaseczyńskiej rezydencji prowadziła aleja lipowa – dzisiejsza ulica Królewskie Lipy. Przecinała ją brukowana droga łącząca Piaseczno z Chyliczkami – dzisiejsza ulica Chyliczkowska. Dziedziniec przed pałacem był duży, jego wielkość świadczyła bowiem o randze właściciela. Ogrodzony był drewnianym płotem, w którym zlokalizowano trzy bramy – jedną wielką na osi pałacu i dwie po bokach. Na osi wjazdu stał pałac, który był dominantą. Jego środek i jednocześnie oś całego założenia akcentowało paradne wejście i wielki salon otwarty na ogród. Pałac był to budynek piętrowy, murowany, kryty gontem malowanym na czerwono. Od wschodu i zachodu flankowały go dwie parterowe oficyny zamykające dziedziniec – wschodnia mieściła kuchnię, zachodnia zaś miała charakter mieszkalny.

Współcześnie pałac już nie istnieje. Został spalony w 1794 r. podczas insurekcji kościuszkowskiej. Obecnie na miejscu korpusu głównego pałacu oraz wschodniej oficyny stoi budynek starostwa, a na miejscu zachodniej oficyny zlokalizowany jest budynek biblioteki powiatowej i parking.

Za pałacem rozciągał się ogród. W baroku układ ogrodu kształtowano podobnie jak układ budynku. W ogrodzie, tak jak w budynku, wyodrębniano rozmaite wnętrza o różnym przeznaczeniu i użytkowaniu. Mieściły one salony ogrodowe, wgłębniaki, boskiety, teatry itd. Zarys wnętrza wyznaczały aleje, szpalery, tj. gęste liniowe nasadzenia drzew, czasem mury. W piaseczyńskim założeniu z pałacu wychodziło się do głównego salonu ogrodowego. Salon był półkolistą zamkniętą strzyżoną szpalierem drzew. Wewnątrz, od strony

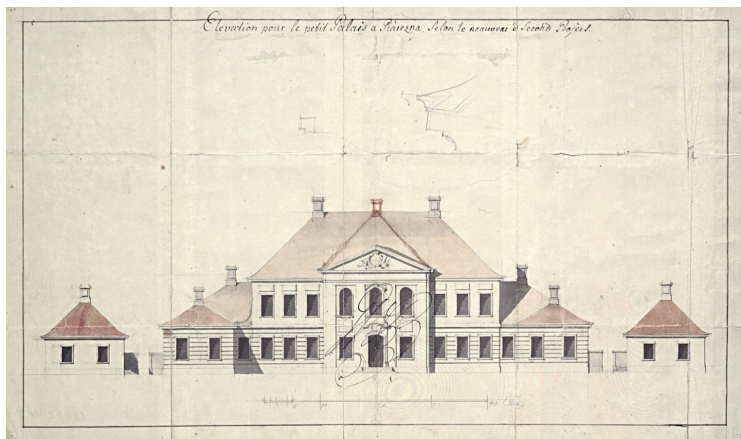

Ilustracja 2 Plan miasta Piaseczno z 1780 r.

Ilustracja 3 Rzut pałacu. Oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

Ilustracja 4 Widok na elewację ogrodową. Oryginał i kopia © Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden

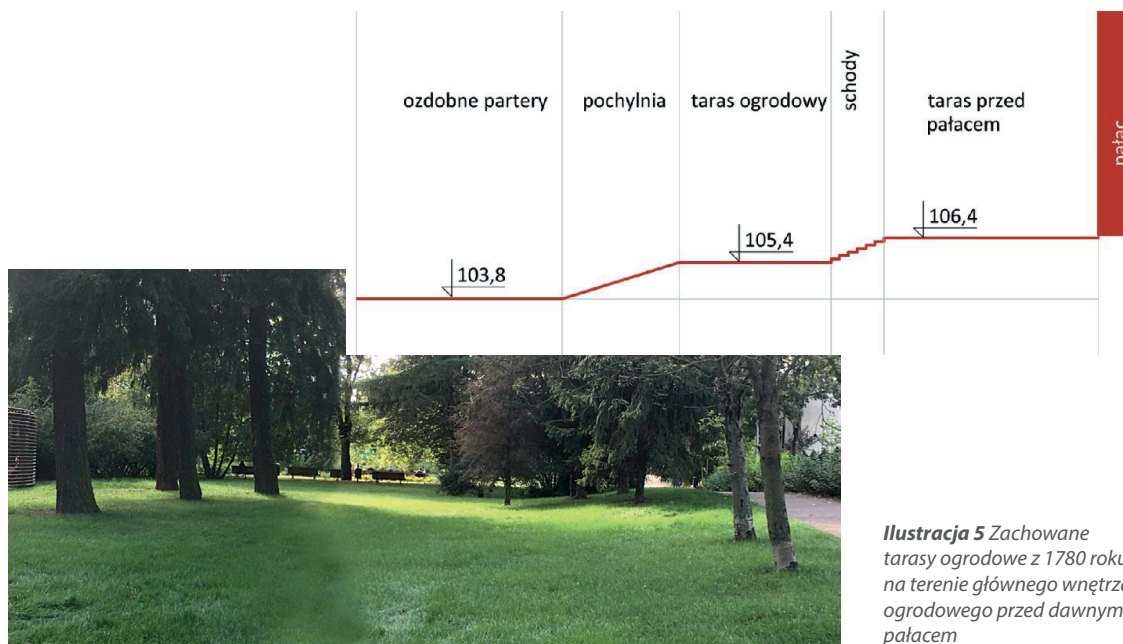

pałacu znajdowały się dwa tarasy o nawierzchni żwirowej. Pierwszy, szeroki otaczał pałac i miał połączenie z dziedzińcem. Z niego na niższy poziom prowadziły murowane schody zlokalizowane na głównej osi założenia. Drugi, węższy był wkomponowany w układ parterów ogrodowych położonych poniżej. Łączyła je pochylnia. Tarasowy układ zakomponowano tak, by spacerując, można było podziwiać ozdobne partery, których wzory wyznaczały nasadzenia bukszpanów, kwiatów oraz drzewka cytrusowe w doniach wystawiane z oranżerii. Skrzyżowania ścieżek zapewne

podkreślały rzeźby ustawione na postumentach. Całość ozdabiały altany lub pawilony ogrodowe. Przez środek salonu ogrodowego przebiegała aleja podkreślająca główną oś założenia. Poza salonem jej kontynuacją była aleja z boskietami po obydwu stronach (boskiet to zwarty maszyn drzew o geometrycznym zarysie ujęty w ściany żywopłotów). Zamknięcie stanowił parter wodny założony na planie prostokąta, który zasilala rzeczka Perełka płynąca przez środek parteru.

Do dnia dzisiejszego na terenie parku zachowały się główna oś barokowego założenia królewskiego oraz miejsce po centralnym salonie ogrodowym. Współcześnie zarys obydwu elementów wyznaczają aleje lipowe pochodzące z XIX w. Wyraźnie czytelny jest także układ tarasów prowadzących z pałacu do ogrodu.

Od wschodu i zachodu zamknięciem barokowego ogrodu były aleje równoległe do osi głównej. Część wschodniej alei to dzisiejsza droga przechodząca przed frontem wzniesionej przez hrabiankę Cecylię Plater-

Zyberk szkoły dla dziewcząt, popularnej „Platerówki”. Zachodnia to ulica Zgoda, która obecnie jest podniesiona ponad jeden metr w stosunku do pierwotnego poziomu. Oryginalnie aleja ta była także znacznie dłuższa. Jej południowa część przechodziła bowiem po grobli rozgraniczającej dwa zbiorniki wodne – dzisiejszy staw parkowy i nieistniejący już staw pomiędzy ulicami Zgoda i Sierakowskiego.

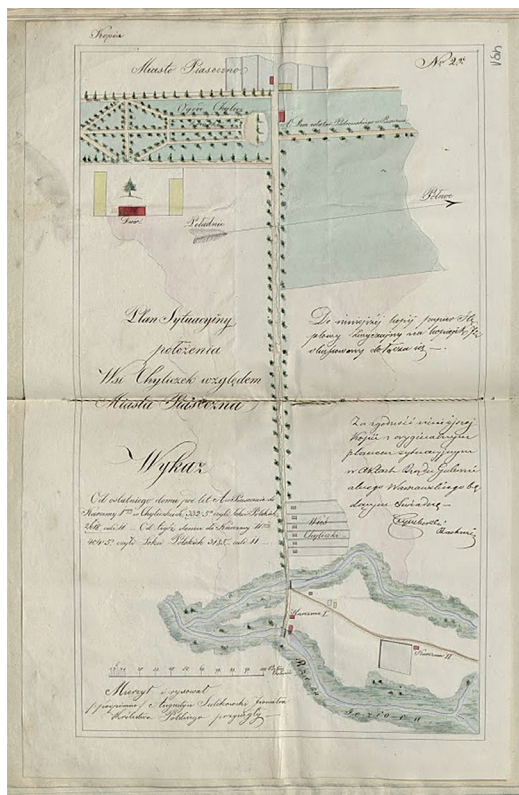
Oś poprzeczną barokowego założenia wyznaczała droga prowadząca do budynku starosty piaseczyńskiego zwanego Domem Starosty. Współcześnie to aleja parkowa prowadząca do „Poniatówki”.

Barokowe założenie otaczały sady, ogrody, łąki i pola. Od strony wschodniej przylegał folwark, a od zachodu założenie granoczyło z zabudowaniami miasta Piaseczna. Obecnie na terenie ogrodów i sadów zlokalizowane są tereny sportowe z placem zabaw oraz Zespół Szkół nr 3 (dawniej RCKU) im. Cecylii Plater-Zyberkówny. Natomiast na terenie dawnego folwarku jest stadnina koni Zespołu Szkół oraz zabudowania szkoły założonej przez Cecylię Plater-Zyberk.

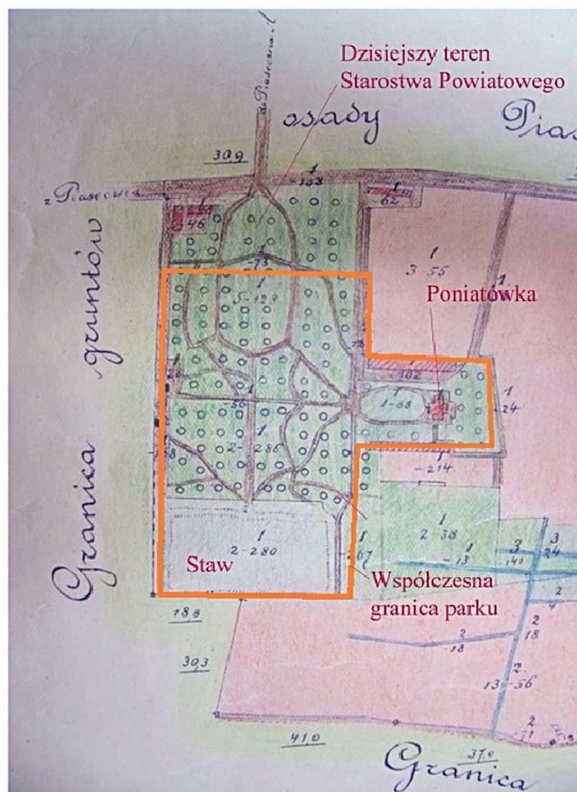

Ilustracja 6 Prawdopodobny wygląd piaseczyńskiej rezydencji. Zdjęcie zrobione w ogrodzie w Białymstoku, własność autorki
Ilustracja 7 Prawdopodobny wygląd boskietów. Zdjęcie zrobione w ogrodzie Herrenhausen, Niemcy, własność autorki

Ilustracja 8 Plan sytuacyjny położenia Chyliczek względem miasta Piaseczna z 1826 r.

Ilustracja 9 Plan gruntów folwarku Chyliczki z 1875 r.

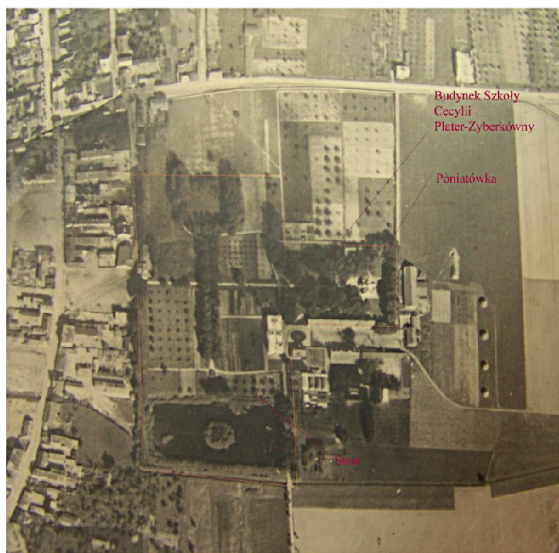
Zniszczenie pałacu, który był trzonem, elementem spajającym całą barokową kompozycję w jeden charakterystyczny układ, rozpoczęło powolną degradację założenia. Wydaje się, że jeszcze w I połowie XIX w. ogród istniał w stosunkowo niezmienionej formie, mimo iż rolę dominanty kompozycyjnej przejął Dom Starosty zlokalizowany na zamknięciu bocznej osi. Potwierdza to plan z 1826 r.⁴, na którym obok barokowego układu pojawiły się nowe ścieżki łączące Dom Starosty z głównym wnętrzem ogrodowym i stawem.

W II połowie XIX w. dobra Chyliczki, obejmujące park wraz z folwarkiem i otaczającymi go polami, wielokrotnie zmieniają właścicieli. Brak pielęgnacji powoduje powolne zacieranie oryginalnego układu. W obrębie barokowego założenia pojawiają się nowe zabudowania, a na terenie dawnych parterów – przypadkowe ścieżki. Wydaje się, że w tym okresie pojawiły się pierwsze nasadzenia drzew owocowych⁵.

W 1890 r. hrabianka Cecylia Plater-Zyberk kupiła majątek i założyła Szkołę Gospodarczą dla panien. W 1902 r. ukończono budowę szkoły – jest to stojący do dnia dzisiejszego okazały budynek w południowej części parku zwany „Platerówką”. Uporządkowano park, nadając mu charakterystyczny dla okresu wygląd

⁴ Plan sytuacyjny położenia Chyliczek względem miasta Piaseczna z 1826 r. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.

⁵ Plan gruntów folwarku Chyliczki z 1875 r., odrysowany w 1930 r. Archiwum Państwowe w Warszawie. Oddział w Grodzisku Mazowieckim, Akta Miasta Piaseczna – kartografia.

Ilustracja 10 Zdjęcie lotnicze z września 1934 r.

*Ilustracja 11 „Poniatówka”, stan w I połowie XX w.
Źródło: www.piaseczno.eu*

Ilustracja 12 Widok z „Poniatówki” w kierunku zachodnim, stan w I połowie XX w. Źródło: www.piaseczno.eu

naturalistyczny. W nową kompozycję wpleciono istniejące elementy barokowego ogrodu: układ dwóch krzyżujących się alej, półkolisty zarys wnętrza ogrodowego i staw. Wytyczono nowe alejki, a na stawie, na osi alei lipowej zlokalizowano wyspę. Wzdłuż alei prowadzącej do dawnego Domu Starosty posadzono orzechy, a na podjeździe pojawił się ozdobny klomb. Uzupełniono także nasadzenia drzew w głównych alejach parkowych. Pojawiły się nowe nasadzenia drzew iglastych i krzewów ozdobnych. Polany parkowe w rejonie budynku szkoły zasadzono drzewami owocowymi. Przebudowano Dom Starosty, „ubierając go” w istniejący do dnia dzisiejszego ozdobny eklektyczny kostium. Na folwarku powstały nowe zabudowania gospodarcze i budynki obsługujące szkołę⁶. Większość z nich istnieje do dnia dzisiejszego.

Na podstawie wykonanych badań można z całą stanowczością stwierdzić, że na terenie Piaseczna istnieją bardzo dobrze zachowane ślady królewskiej rezydencji z I połowy XVIII w. Jest to cenne, ponieważ prawdopodobnie jest to jedyny tak dobrze zachowany relik barokowego założenia tej klasy na terenie województwa mazowieckiego.

⁶ Zdjęcie lotnicze z września 1934 r. sporządzone przez Wydział Aerofotogrametryczny PLL LOT. Szkic oryginału w skali przybliżonej 1:10 000. Archiwum Państwowe w Warszawie. Oddział w Grodzisku Mazowieckim.

DWOREK STAROSTY PIASECZYŃSKIEGO W PIASECZNIE-CHYLICZKACH – „PONIATÓWKA”

Przeprowadzone wiosną 2018 r. badania historyczno-architektoniczne zabytkowego dworku chylickowskiego – ogólnie znanego jako „Poniatówka” – przyniosły znaczące rozszerzenie wiedzy o tym obiekcie. Dotychczasowe informacje bazowały na luźnych stwierdzeniach Tadeusza Żmudzińskiego¹ oraz interpretacji źródeł archiwalnych przeprowadzonych przez Tadeusza Lalika². Własną propozycję budowy przedstawili Ewa i Włodzimierz Bagińscy, którzy proponują datę powstanie tego obiektu na okres 1796-1806³. Miał to być obiekt wybudowany przez Franciszka Ryxa, kamerdynera króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, po zniszczeniu w czasie powstania kościuszkowskiego. Byłaby to przebudowa lub budowa nowego obiektu w miejscu wcześniejszego budynku. Pierwotny budynek miał być wykonany w murze pruskim, a po przebudowie stał się obiektem murowanym.

Dwór w murze pruskim opisywany jest w lustracjach skarbowych majątku Rzeczypospolitej, przeprowadzonych w 1765, 1774 oraz w 1789 r. Dokładne opisy dworku wzmiankują również o piwnicach o charakterystycznym układzie. Widok folwarku chylickowskiego znany z mapy Piaseczna z 1780 r. ukazuje budynek, który generalnie odpowiada temu z opisu lustracji, ale również jest bliski temu budynkowi, który znamy obecnie. Jak wiemy, w 1891 r. hrabianka Cecylia Plater-Zyberk kupuje majątek Chyliczki, by go adaptować na potrzeby organizowanej Szkoły Gospodarczej dla dziewcząt. Wtedy to dworek zostaje architektonicznie przebudowany, by uzyskać nowoczesną niesymetryczną formę. W takim też stanie przetrwał on do naszych czasów.

Przeprowadzone badania przyniosły interesujące fakty zarówno dla wyjaśnienia historii budowy dworku chylickowskiego, jak i dla określenia stanu zachowania pierwotnego budynku. Ujawniły one istotną różni-

¹ T.J. Żmudziński, *Piaseczno, miasto królewskie i narodowe. 1429–1933*, Piaseczno 1933.

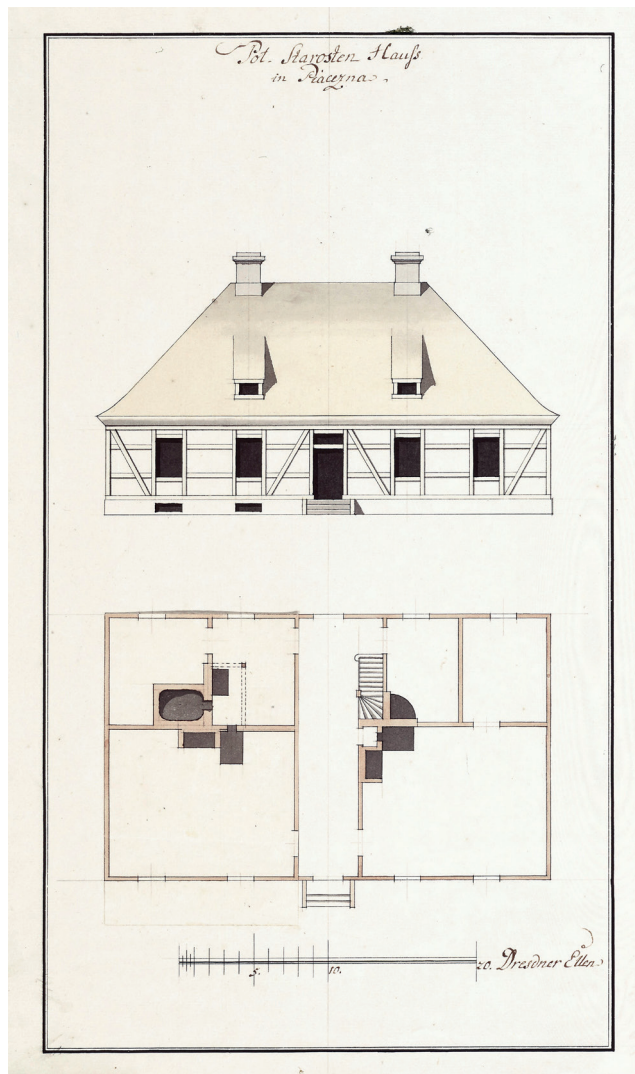
² T. Lalik, *Piaseczno w dawnej Polsce XV–XVIII w.*, [w:] *Studia i materiały do dziejów Piaseczna i powiatu piaseczyńskiego*, red. J. Antoniewicz, Warszawa 1973, s. 163.

³ E. i W. Bagińscy, *Piaseczno. Zabytki architektury*, Piaseczno 2006, s. 8.

cę w wykonaniu muru ceglanego w części piwnicznej oraz w części nadziemnej. Polega ona m.in. na tym, że w piwnicy użyto w dużym procencie cegły o wyraźnie większym wymiarze. Podobną cegłę rozpoznano w ścianach parteru, lecz tutaj było jej mniej i była ona przemieszana z cegłą mniejszą, na dodatek o zniszczonych, pokruszonych krawędziach. Miejscowe osmalenia cegły pozwalały określić ją jako cegłę rozbiórkową, co nie wskazywało na fakt pożaru w 1794 r. Ta różnica była na tyle wyraźna, że pozwalała postawić wniosek o dwóch fazach budowlanych. Przyjęto tezę badawczą, iż część parteru została nadbudowana na piwnicach i fundamentach wcześniejszego budynku. Analiza rozplanowania budynku i piwnic wykazała, że jedna ze ścian północnego pokoju wyraźnie została wybudowana na sklepieniu piwnicznym, tak jakby ktoś chciał uzyskać pokój większy niż ten, jaki był wynikiem pierwotnego rozplanowania i podziału fundamentów. Uznano wstępnie ten dwufazowy podział budowy. Nie udało się jednak odpowiedzieć na pytanie, skąd wzięto dużą, nietypową cegłę. Czy mogła to być cegła ze zniszczonego pałacu saskiego, czy może oryginalnie wykonana dla tego obiektu. Pytania pozostawały bez odpowiedzi. Zwrócono jednak uwagę na opisy lustracji, które wyraźnie wskazywały na niesymetryczny układ sklepionych piwnic, do których prowadziła klatka schodowa. Było to bardzo bliskie temu, co widzimy, schodząc do piwnicy. Postawioną tezę badawczą potwierdziły plany budynku starostwa niedawno pozyskane z archiwum w Dreźnie. Wśród dokumentów był plan i widok budynku pn. „Dom Starosty Piaseczyńskiego”. Potwierdzał on istnienie piwnic pod północną częścią budynku, zaś zaznaczenie dwóch szerokich okien piwnicznych odpowiadało temu, co zastano w budynku. Dość istotną różnicą był fakt innego umieszczenia klatki schodowej w sieni. Brak też było zaznaczenia zejścia do

Ilustracja 1 Folwark z dworkiem na planie z 1780 roku (plan geometryczny Piaseczna, autor Antoni Bojanowicz), Archiwum Państwowe w Warszawie, o/Grodzisk Mazowiecki, Akta Miasta Piaseczno

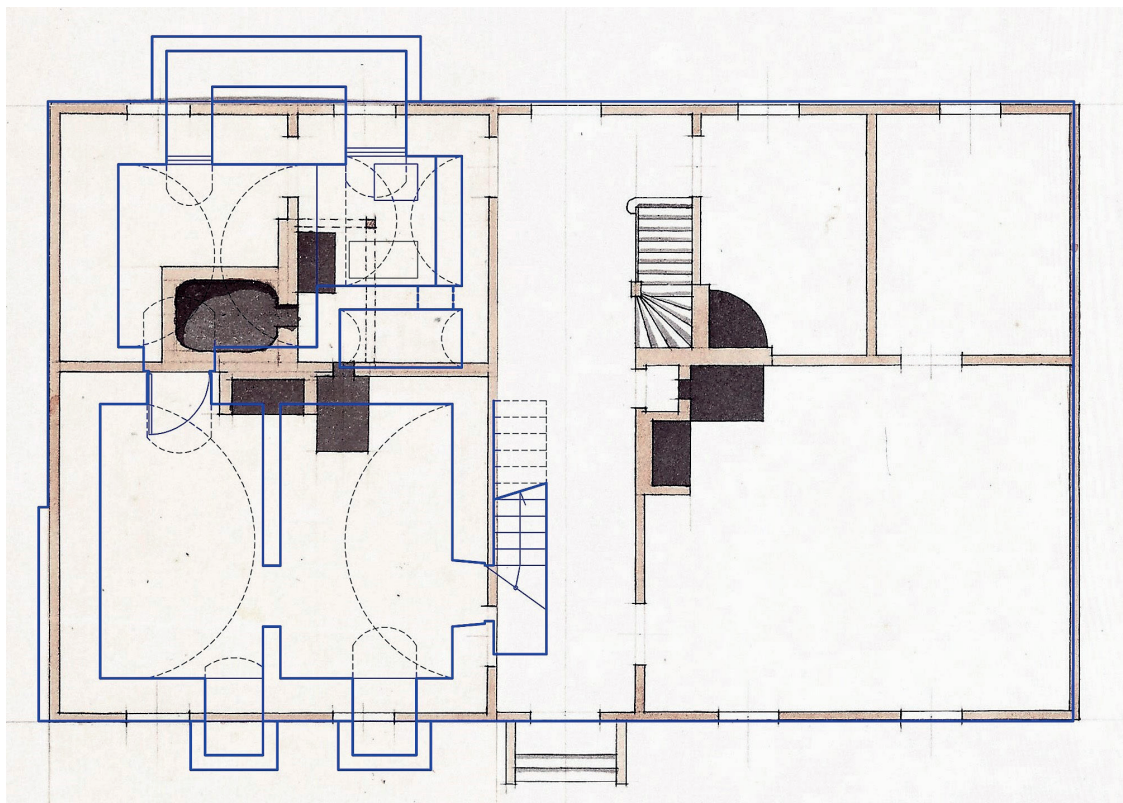
Ilustracja 2 Projekt Domu Starosty „Starosten Haus in Piaseczna”
(Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden)

piwnicy. Obrys istniejącego budynku oraz plan budynku projektowanego idealnie się pokrywały, co jednoznacznie wskazywało, iż możemy mówić o rozpoznaniu pierwotnego budynku jako dworku wybudowanego w okresie saskim. Powstawało jednak pytanie, kiedy został on wykonany.

Pomocny okazał się tu drugi dokument, tzw. szkic ołówkowy projektu ogrodu pałacu saskiego. Plan ten ukazywał już wykonany pałac, lecz nie było na nim naszego dworku. Tym samym można było wskazać okres lat 40. XVIII w. jako czas budowy dworku starosty piaseczyńskiego. Na planie tym zauważono inną ciekawą rzecz. Istniał tam budynek trochę większy od pozostałej zabudowy folwarku, mający dwa boczne ryzality, co mogło wskazywać, iż jest to obiekt o wyraźnie określonej formie architektonicznej. Byłby to obiekt wcześniejszy, współistniejący z folwarkiem. Pojawiła się silna sugestia, że może to być jeszcze wcześniejszy budynek starosty piaseczyńskiego, który został rozebrany wtedy, kiedy budowano w czasach saskich nową siedzibę. Czy to właśnie z tej rozbiórki pochodziła cegła użyta do budowy piwnicy? Zastanawiając się nad tym problemem, zwrócono uwagę na kościół św. Anny

wybudowany około 1550 r. Okazało się, iż cegła, z jakiej został on wykonany, odpowiada wymiarami cegle rozpoznanej w piwnicy dworku. Tym samym można było wskazać okres budowy pierwszego dworu starosty piaseczyńskiego na czas budowy kościoła w Piasecznie. Mógł on istnieć nieopodal obecnego budynku starosty piaseczyńskiego. Takie rozumowanie wydaje się poprawne, lecz jedynie badania archeologiczne przeprowadzone w miejscu oznaczonym na szkicowym planie mogą przynieść potwierdzenie tej tezy.

Przeprowadzona analiza badawcza dworku wskazuje, że w latach 80. XVIII w. został on przebudowany przez Franciszka Ryxa, który na wcześniejszych piwnicach przebudował budynek z muru pruskiego w budynek o ścianach ceglanych. Wtedy to dokonano nowej aranżacji układu wnętrza, jako zarówno siedziby urzędu starostwa, jak i mieszkania starosty z dużą salą biesiadną, kuchnią na parterze i dwoma pokojami mieszkal-

Ilustracja 3 Nałożenie się planów projektu Domu Starosty na plan piwnic „Poniatówki”

nymi na poddaszu. Dekoracja malarska, jaką rozpoznano praktycznie w każdym z pomieszczeń, być może została wykonana przez malarzy z kręgu dekoratorów królewskich, co może dodatkowo podnosić rangę tego odkrycia. Nie mniej ciekawy jest fakt, że w pomieszczeniach na piętrze zachowały się osiemnastowieczne drzwi i prawdopodobnie dawne podłogi.

Hrabianka Cecylia Plater-Zyberk, nabywając w 1891 r. folwark i dworek, adaptuje budynek do nowych potrzeb. Na szczęście zmiany nie zniszczyły wielu śladów wcześniejszej formy i dekoracji budynku.

Badania w dworku starosty piaseczyńskiego wykonał zespół:
dr inż. arch. Marek Barański i mgr inż. arch. Paweł Kinsner.

ADAPTACJA DWORKU STAROSTY PIASECZYŃSKIEGO WYKONANA W LATACH 90. XIX W. PRZEZ HRABIANKĘ CECYLIĘ PLATER-ZYBERK

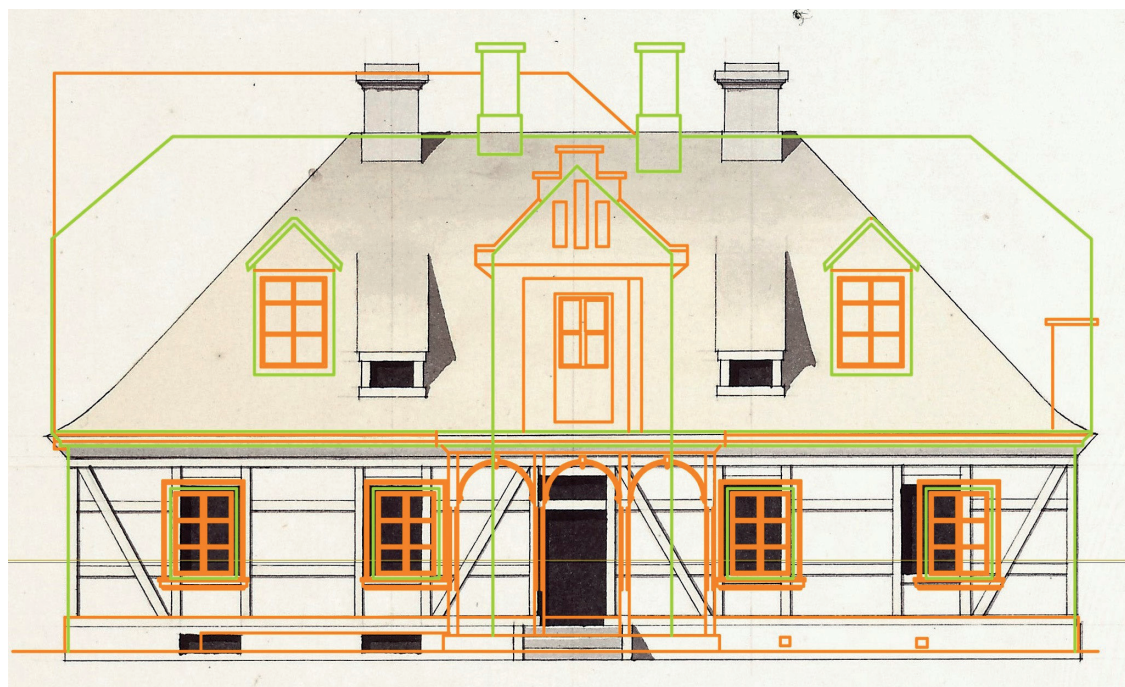
Hrabianka Cecylia Plater-Zyberk w 1891 r. nabyła dworek i folwark w Chyliczkach, by założyć Szkołę Gospodarczą dla dziewcząt. Przeprowadzone prace w poważnym zakresie zmieniły wygląd obiektu, lecz zachowały kilka interesujących miejsc wcześniejszego projektu.

Adaptując skromny budynek dworku, we wnętrzu dokonała stosunkowo niedużych zmian. Polegały one na przekształceniu klatki schodowej i dobudowie pokoju po wschodniej stronie z wyjściem na wysoki ganek. Wymianie uległa większa część drzwi na parterze oraz okien, które zaopatrzone w wewnętrzne okiennice. Na szczęście zachowało się jedno wcześniejsze okno.

O wiele większe zmiany nastąpiły w architekturze dworku. Rozbudowa o pokój na poddaszu spowodowała po północnej stronie zmianę konstrukcji dachu, tworząc jego niesymetryczny układ. Elewacja zachodnia praktycznie utrzymała swój charakter, zmianą było tu jedynie wykonanie dekoracyjnego szczytu z centralnie umieszczoną czterolistną rozetą. Warto zauważyć, iż budynek uzyskał nową kolorystykę. Wcześniejsze barwy ścian zastąpiła obecnie delikatna żółto-różowa. Większe zmiany dotyczyły elewacji po wschodniej i północnej stronie. Elewacja wschodnia uzyskała nową formę poprzez wykonanie sztukatorskich dekoracji wokół okien i płycin, a dodanie dwukondygnacyjnego drewnianego ganku odmieniło charakter budynku. Wraz z dobudowaniem pokoju na piętrze i ganku elewacja wschodnia uzyskała nowy monumentalny wyraz. Szczególnym elementem dekorującym wschodnią elewację budynku był umieszczony w niszy posąg Fortuny. Podobne duże zmiany zaszły w elewacji północnej. Dotychczas dość prosta elewacja, gdzie istniały jedynie drzwi kuchenne i małe okno pokoju na poddaszu, uzyskała zupełnie nowy dekoracyjny charakter. Stało się to za sprawą podniesienia szczytu dachu i wykonania potrójnych nisz

z arkadowymi łukami na parterze. W trakcie tych prac zamurowane zostały drzwi kuchenne, które znajdowały się po północnej stronie. Na piętrze szczytu elewacji wykonano dekorację sugerującą pergolę ze ślepym oknem. W elewacji południowej pomiędzy dwoma istniejącymi oknami pojawia się płycina obramiona tak jak sąsiednie okna, w której prawdopodobnie umieszczone było malowidło Matki Boskiej na tle gotyckich spiczastych łuków. Samo przedstawienie zostało zniszczone, lecz pozostała wyraźnie widoczna dekoracja tła. Elewację południową dodatkowo przyozdobiły dwa wazony umieszczone w narożach budynku. Modernizacja obiektu przyniosła nowe, interesujące rozwiązanie architektoniczne, gdzie dawna struktura dworku osiemnastowiecznego przenika się ze stylem dekoratorskim z końca XIX w. Wprowadzone zmiany w inteligentny sposób utrzymały wszystkie charakterystyczne elementy architektury osiemnastowiecznego dworku, zaś dodane dekoracje pozwoliły na nadanie mu pałacowego, wyrafinowanego stylu, jaki obowiązywał w tym okresie.

Interesującym elementem elewacji dworku jest cokół wykonany przy użyciu wodoodpornego cementu romańskiego. Zachował się on w dobrym stanie, choć stwierdzono, iż później w jego niepodpiwniczonej części wybito otwory wentylacyjne. Na pierwszy rzut oka wydawało się to typowym działaniem, często stosowanym, by uzyskać lepsze przewietrzanie warstwy podłogowej. Gdy podjęto badania w pokojach po południowej stronie, stwierdzono szereg innych działań, jakie przeprowadzono w dworku prawdopodobnie w latach 20. XX w. Okazało się, że na ścianach pokoi do wysokości około metra nad podłogę wykonana została cienka narzutka cementowa, tzw. szpryc. Tego rodzaju zabieg wykonywano ówczesnie,

Ilustracja 1 Zmiany, jakie nastąpiły w stosunku do pierwotnego dworku szachulcowego po wybudowaniu nowego dworku przez Franciszka Ryxa (kolor zielony) oraz zmiany, jakie wprowadziła hr. Cecylia Plater-Zyberk w czasie remontu dokonanego po 1891 roku (kolor pomarańczowy)

gdy starano się przeciwdziałać pojawieniu się zawilgocenia ścian. Jeszcze większe zdziwienie wzbudziło odkrycie w obu tych pokojach pod podłogą stropu ceramicznego na belkach stalowych. Analiza tej konstrukcji wskazała, że w latach 20. podjęto dosyć trudne działania mające kompleksowo poprawić stan zawilgoconych pokoi. Powstaje pytanie, coż takiego się stało, że należało wykonać te prace. Przeprowadzona analiza wykazała, że pogorszenie się stanu pokoi nastąpiło prawdopodobnie po wykonaniu cokołu w dworku, kiedy to użyto wysokiej jakości cementu romańskiego, który poprzez swoje cechy wodoodporne nie pozwolił na swobodne odparowywanie wilgoci z przyziemia budynku. Pojawiło się poważne podejrzenie, iż w ramach tych prac wykonano także wymianę gruntu i zastąpienie go piaskiem. Wyniki odwiertów przeprowadzonych pod posadzkę w obu południowych pokojach potwierdzałyby takie działanie.

FIGURA KOBIECA — „FORTUNA”, DWOREK „PONIATÓWKA” W PIASECZNE

Informacje historyczne o obiekcie

Dokumentacja konserwatorska:

1/ Karta z ewidencji zabytków ruchomych WKZ w Warszawie o numerze negatywu 1099, założona w styczniu 1958 r. przez M. Sołtysiaka: z podpisaną fotografią posągu kobiecego: „rzeźba w elewacji”.

2/ Karta „biała” z ewidencji zabytków WKZ w Warszawie nr 612, założona w 1977 r. przez Karola Guttmajera, z adnotacją o posągu: „Rzeźba terakotowa w niszy »Fortuna«. Datowana na XIX w., klasycyzm”. Oraz tekst: „Dvorek wzniesiony w I połowie XIX w. Według podań, rezydencja okresowa ks. Józefa Poniatowskiego. Przebudowany prawdopodobnie w końcu XIX w.; restaurowany w 1927 r.; remontowany w 1966 r.”.

Wpis do rejestru o nr 1184 A pochodzi z 30.07.1981 r.

Dvorek zwany „Poniatówka” usytuowany jest na terenie Chyliczek, włączonych do Piaseczna w 1952 r. Budynek wzniesiony prawdopodobnie w 1774 r. przez starostę piaseczyńskiego Franciszka Ryxa. Brak zachowanej dokumentacji archiwalnej uniemożliwia precyzyjne datowanie obiektu. Opis budynku z 1839 r., wykonany na potrzeby licytacji komorniczej, nie odnotowuje usytuowania interesującego nas posągu. W 1891 r. folwark kupuje hrabianka Cecylia Plater-Zyberk i to jej inicjatywie należy przypisać fakt wymurowania w elewacji wschodniej dworku niszy, w której umieszczono omawiany w tekście posąg kobiety.

Opis stanu istniejącego

Materiał: piaskowiec; datowanie: XVIII/XIX w.; twórca: nieznany, brak sygnatury twórcy. Wymiary (w cm): wys. – 113; podstawa o szer. 45 i grubości 35; szer. kontrapostu – 50; wys. od szyi do wycięcia tkaniny – 17; wys. od ramienia do zachowanej ręki z rogiem – 40; wys. odcinka szaty od dekoltu do drapowań – 54; wys.

od ramienia do zgiętego kolana – 77. Uszkodzenia obecne: brak głowy; ułamana część lewej dłoni z zachowanym fragmentem części rogu obfitości; prawa ręka zachowana w $\frac{3}{4}$ długości, bez dłoni.

W stosunku do przedstawienia z Karty WKZ z 1958 r., z widoczną na zdjęciu figurą przed zniszczeniem – przemalowania głowy: pokrycie włosów farbą koloru żółtego (prawdopodobnie imitującą charakterystyczny dla baroku kolor złoty); pobielenie twarzy; zaznaczenie gałek ocznych. Należy przypuszczać, że prace te wykonano po ponownym ustawieniu posągu po zakończeniu remontu elewacji w 1966 r.

Remont dworku wykonywano w 1966 r. Wyjęcie posągu z niszy, poprzez jego ucięcie powyżej stóp, a następnie jego powtórne osadzenie spowodowało błędne usytuowanie figury w stosunku do pierwotnego położenia. W rezultacie zaburzone pierwotną oś posągu, co uwidacznia się w niezgodności ułożenia stóp, a także w innym skręceniu zarówno głowy, jak i prawej nogi omawianej rzeźby.

Z tyłu posągu widoczny jest ślad uzupełnienia – prawdopodobnie jest to zamaskowany otwór po mocowaniu do ściany niszy. Widoczny w niej podobny, lecz umiejscowiony na innej wysokości otwór sugeruje, że mocowanie mogło być umieszczone pod kątem.

Omawiana figura to posąg kobiety trzymającej w lewej dłoni róg obfitości – taki atrybut sugeruje, iż jest to przedstawienie bogini Fortuny. Fortuna, będąca odpowiednikiem greckiej bogini Tyche, występuje w mitologii rzymskiej. W antycznym Rzymie czczono jej personifikację Felicitas, pojawiającą się z rogiem obfitości. W sztuce boginię przedstawiano często z zawiązanymi oczami, jako postać stojącą lub siedzącą, z rogiem obfitości. Jej charakterystyczne atrybuty to właśnie róg obfitości, a także koło, gałąź oliwna i patera. Podobnie była również pokazywana na rewersach rzymskich monet.

Zgodnie z klasyfikacją baroku, czyli okresu w sztuce, który trwał od połowy XVI do XVIII w., rzeźba pochodzi z jego „fazy historyzującej”, cechującej się powrotem do przeszłości – antyku V w. p.n.e.; a trwającej od około 1770 r. do końca XVIII w. Zbudowana na zasadzie kontrapostu, otulona szatą opracowaną zasadą „stylu mokrych szat”. To w V w. p.n.e. słynny rzeźbiarz grecki Poliklet wprowadził do swej sztuki unikalny, charakterystyczny dla sztuki greckiej, system kompozycji ciała ludzkiego. Jego rzeźby ukazują postacie w pozycji tzw. kontrapostu (pierwszy taki posąg i jednocześnie kanoniczny dziś przykład kontrapostu to „Doryforos” Polikleta). Cechuje je oparcie ciała na jednej, zgiętej w kolanie i wysuniętej do przodu nodze. Noga druga, cofnięta i wsparta na palcach, jest ustawiona swobodnie. Linia kręgosłupa tworzy tym samym linię esowatą. Asymetryczność dotyczy również rąk – jedna, przeciwstawna nodze, wykonuje jakąś czynność, np. trzyma przedmiot, druga jest opuszczona. Ta przeciwwaga i kontrastowanie ruchu wzbogacają kompozycję, pozabawiając ją frontalności. Zasada kontrapostu, szeroko rozpowszechniona w V w. p.n.e., pojawiała się już znacznie wcześniej – znamy przykłady ze sztuki Mezopotamii czy z reliefów egipskich okresu Nowego Państwa (XVI–XI w. p.n.e.).

Wiek V i IV p.n.e. to również okres, gdy wprowadzono nową zasadę opracowania draperii: tzw. styl mokrych szat. Po raz pierwszy widzimy go w dekoracji Partenonu w Atenach, w przedstawieniu mojr (obecnych przy narodzinach Ateny) na przyczółku wschodnim. Stylistyka ta polegała na drapowaniu szat przylegających do ciała, tym samym ukazując jego piękno.

Obecnie rzeźba Fortuny w znacznym stopniu jest uszkodzona, elementy cokołu zostały zniszczone, zagi-

Ilustracja 1 Rzeźba z okresu hrabianki Cecylii Plater-Zyberk. Fot. z archiwum szkoły „Platerówka”

Ilustracja 2 Figura po 1966 r. Fot. Rafał Roguski

Ilustracja 3 Stan po zniszczeniu. Fot. Marek Barański

Ilustracja 4 Stan po zniszczeniu, tył. Fot. Marek Barański

nęła głowa posągu, ułamana w połowie szyi (pęknięcie przecina linię włosów z tyłu posągu). Z tego względu opis figury oprzeć należy w znacznej mierze na materiałach fotograficznych. Na ich podstawie można z pewnością zauważyć, że rzeźba stała się ofiarą nieprofesjonalnej konserwacji (1966 r.), przywołującej na myśl „rekonstrukcję” dokonaną samowolnie na dziewiętnastowiecznym przedstawieniu Jezusa w malowidle „Ecce Homo” z kościoła w Borja. Pomijając omówione wcześniej kwestie kolorystyczne i jakość użytych materiałów, które na skutek odchodzącej farby nadały postaci efekt „wytrzeszczonych oczu”, rzeźba została odcięta na wysokości stóp, zdjęta z cokołu, a następnie ustawiona ponownie, niezgodnie z pierwotnym założeniem. Uwagę zwraca również ułożenie włosów figury, czyli mniejsza obfitość loków w stosunku do figury sprzed „renowacji”. Może to sugerować zamianę głowy figury, lecz ze względu na powstałe uszkodzenia i późniejsze zaginięcie głowy posągu niemożliwe jest jednoznaczne stwierdzenie, czy zaginiona głowa stanowiła pierwotną część rzeźby.

Datowanie

Czas powstania figury kobiecej pełnoplastycznej – „Fortuny” należy łączyć z okresem budowy w Piasecznie pałacu jako inwestycji królewskiej, której koszty pochodziły z funduszy publicznych starosty piaseczyńskiego Aleksandra Józefa Sułkowskiego, czyli przed 1740 r. W Archiwum Państwowym w Warszawie znajduje się pochodzący z około 1780 r. widok założenia pałacowego w Piasecznie. Pałac wraz z ogrodem uległ zniszczeniu w czasie powstania kościuszkowskiego (1794 r.).

Prawdopodobnie ogród – analogicznie do ogrodu Saskiego (figury w nim – z 1727 r.) w Warszawie oraz innych barokowych założeń pałacowych – ozdobiony był posągami.

Nasza „Fortuna”, być może znaleziona przez hrabiankę Cecylię Plater-Zyberk, znalazła swoje nowe miejsce w specjalnie dla niej wykutej niszy dworku „Poniatówka” wybudowanego opodal dawnego pałacu. O tym, że mogła być to rzeźba ogrodowa, świadczy fakt, iż jest pełnoplastyczna, czyli posiada bardzo precyzyjne, drobiazgowo opracowania swego tyłu – z obfitym drapowaniem szatami.

KONFERENCJA

OBIEKTY ZABYTKOWE W PIASECZNIE O HISTORII I PRZYSZŁOŚCI

Podsumowanie prac badawczych prowadzonych
w 2018 r. na terenie Parku im. Księżąt Mazowieckich.

20 września 2018 r.
godz. 17.00

Ratusz, sala ślubów, pl. Piłsudskiego 1

PROJEKT LUKASZ WAWRZYŃKIEWICZ

Gmina Piaseczno

Powiat
Piaseczyński

CENTRUM KULTURY
W PIASECZNIE

Piaseczno

Wydawca:

Urząd Miasta i Gminy Piaseczno

ul. Kościuszki 5

05-500 Piaseczno

tel.: 22 70 17 500

fax: 22 756 70 49

urząd@piaseczno.eu

Data wydania: listopad 2021

Nakład: do 500 egz.

ISBN 978-83-961597-2-4

*Zdjęcia, wizualizacje, mapy umieszczane
za zgodą właścicieli praw autorskich.*

ISBN 978-83-961597-2-4

9 788396 159724